

La situación social de la llingua asturiana

RAMÓN D'ANDRÉS

ENTAMU

L'estudiu sistemáticu de la llingua asturiana (o asturianu, o d'otra mientre menos aconsejable, "bable") empobinó davezu pel llau de lo estrictamente llingüísticu, escacenciando cuasi siempres l'aspeutu sociollingüísticu. La conocencia científica de la nuesa llingua afondó abondo nel estudiu de los sistemes de les diverses falaes locales asturianas (siempres dende una perspeutiva dialeutolóxica, o seya, cincando l'atención naquello qu'estrema l'asturianu de la llingua oficial, el castellanu). Pel contrariu, les interacciones ente la llingua asturiana ya la so comunidá falante, les actitúes ya creyencies llingüístiques de los sos usuarios, les funciones sociales exercies poles dos llingües en contautu n'Asturies, el retrocesu o caltenimientu del idioma, etc., nun foron —pelo xeneral— oxetu d'especial interés per parte los estudiosos. Si acasu, delles referencies llixeres a talos temes, yera lo más que podía atopase nes investigaciones.

Poru, el resultáu ye que, mentantu se tien una conocencia más o menos perfecha de la *gramática* de la llingua ya de les sos variedaes, ello ye que la situación sociollingüística d'Asturies ye menos conocida n'aspeutos fonderos, por mor del perescasu estudiu sistemáticu que se fexo d'ella.

Ye nos caberos años cuando la investigación nesti tarrén emprima a floriar, magar que'l trabayu fechu entá nun peralgama a atayar munches curiosidaes. Amiéstese'l fechu de que l'actual procesu de normalización llingüística punxo enriba la mesa nuevos fenómenos que ye preciso xurgar y pescudar.

En resultancia, un informe so la situación sociollingüística d'Asturies comu'l qu'agora queremos ufiertar, tien d'iguase, en bona parte, sofitándose nes oservaciones curiaes del entornu llingüísticu nel que vivimos. Agora bien, manexaremos datos estadísticos siempres qu'esistan al nuesu algame.

LES LLINGÜES FALAES N'ASTURIES

En territoriu de la oficialmente nomada Comunidá Autónoma del Principáu d'As-

turies, fáense tres llingües. Dos d'elles son autóctones (*l'asturianu* ya'l *gallegu*), mentantu la tercera ye d'aniciu foranu (*el castellanu*).

L'asturianu ye la llingua que cueye más territoriu. De fechu, correspuénde-y práuticamente tol de la Comunidá Autónoma, calteniéndose'l so emplegu mesmamente'n fasteres del Norte de la provincia de Lleón (Llanciana, Babia, Sayambre); más al Sur, queden entá abondos restos llingüísticos nes fales de Lleón, Zamora o Salamanca, por más que nun estáu de conservación precariu dafechu.

La llende ente asturianu y gallegu nun ye ñidia. Diverses isogloses cuerren de Norte a Sur na fastera d'ente l'Eo ya'l Navia, formando nesi pequeñu territoriu *fales de transición*. Les más averaes a la frontera política con Galicia, puen xulgase perfeutamente comu dientru la llingua gallega.

El castellanu ye la única llingua oficial del Principáu d'Asturies. La so presencia ye efeutiva nel nuesu país dende abondos siglos. Güei ye la llingua de l'Alministración ya de los muérganos oficiales; en definitiva, ye l'idioma del emplegu formal a tolos niveles, d'obligáu d'aprendizamientu per parte la población.

El castellanu ye llingua emplegada na xipla cotidiana pola población castellanizao de villes y ciudaes. L'asturianu, pel contrariu, ye idioma cotidianu ya mayoritariu na aldea, ya'l so usu ye percorriente nes ciudaes ente les clases populares, ya abondo más nes villes.

ASTURIANU YA CASTELLANU: CONFLICTU LLINGÜÍSTICU YA DIGLOSIA

Acordies coles caberes estadístiques (año 1985), la xente que diz falar de cutio l'asturianu algama un 30% de la población total d'Asturies. Ello quier dicer que'l númberu mínimu de persones que falen la nuesa llingua pue ser de 360.000. Ye ñidio qu'esti ye'l númberu de persones que *declaren falar asturianu*, non el de xente que *realmente lu fala*, que podría ser daqué más eleváu.

Del conxuntu de tala población asturianufalante, ye perprobable qu'un porcentaxe indetermináu seya unilingüe, yá que —nel so entornu— enxamás nun emplegue'l castellanu, nin seya a emplegalu. De toes maneres, paez xuicioso albidrar que la mayoría d'asturianufalantes ye de fechu bilingüe, y qu'alterna l'usu de les dos llingües nes sos relaciones sociales. Ye tamién abondo fácil d'oservar que'l castellanu faláu por eses persones ta lloñe de ser correutu, por mor de les interferencies que remanecen del so sistema llingüísticu maternu.

A la población asturianufalante nun-y pertenez un determináu retayu territorial dientru Asturies, sinón que —talo que dixemos— la territorialidá de la nuesa llingua igua práuticamente cola de la Comunidá Autónoma. Poro, ente'l xentiliciu (*asturianu*) ya'l nome de la llingua (*asturianu*) nun hai cuasimente diverxencies nes llendes territoriales.

La situación llingüística d'Asturies pue calificase de *bilingüe* —nel intre que son falaes dos llingües, asturianu y castellanu—. Pero dao que les funciones sociales exer-

cies por caúna d'elles son estremaes (xenerando un refileru de comportamientos ya ideoloxíes típicos d'estes situaciones), ye ñidío que n'Asturies plantégase una *situación diglósica*.

Ésta enuncióse pela primer vegada nel 1974, coincidiendo col surdimientu del modernu movimientu de recuperación llingüística, y cola ñacencia d'una esmolición ñidia pol estudiu de la nuesa realidá sociollingüística'n tolos sos aspeutos. Nesti sen, el marcu teóricu ufiertáu pola diglosia esclaria abondos fenómenos qu'anantia esplícábense perentemedies d'una fraseoloxía cuasi mística ya ideolóxicamente tendenciosa. Pero ye que, amás, ello dexó'l camín llibre pa descubrir nuevos fenómenos anantia tapecíos.

L'esquema diglósicu n'Asturies ye claru. La llingua "A" o alta, el castellanu, ye la emplegada nes circunstancies ya ámbitos formales, la única con reconocencia oficial, usada pola Alministración ya vehículu de cultura a tolos niveles (enseñancia, "mass media"...).

La llingua "B" o baxa, l'asturianu, tien los sos campos d'emplegu restrinxíos al usu social informal; nun tien reconocencia oficial ya nun ye utilizada nos medios oficiales; la so presencia na enseñancia ya nos "mass media" ye tan permenguada, que nun camuda un res tala situación. L'asturianu, pa la xeneralidá de la xente, sigue siendo una llingua falada ya ágrafa, yá que la mayoría de los sos falantes son analfabetos nella, nin conciben qué utilidá pue tener escribila.

Too ello, enxunto, produz un *sistema ideolóxicu diglósicu* dafechu, vixente na mayor parte del texíu social d'Asturies. A ello contribúi'l fechu de que los sectores ilustraos ya de l'Alministración —na so mayoría castellanizaos— enxamás nun empobinaren los sos intereses a la llingua del país, si facemos esceición con delles personalidaes qu'a títulu individual mostraren actitúes desprexuciaes pa col tema, dende'l sieglu XVIII fasta güei.

La situación de desequilibriu sociollingüísticu que xenera la nuesa diglosia, fai que se pueda falar perfeutamente de la esistencia d'un *conflictu llingüísticu* ente nós.

Talu conflictu cuaya n'actitúes típiques. Asina, por exemplu, avergoñase de falar asturianu ante persones foriates o'n circunstancies consideraes "fines" (por exemplu, na ventaniella d'un ayuntamientu) ye bramente frecuente, sobretoo ente falantes d'aldega. Aporta davezu tamién que, atopándose varies persones qu'empleguen l'asturianu, al camudar el conteníu de la xipla a temes más "serios", camuda tamién la llingua de la tertulia. Nes aldegues, la xente suel asoleyar un gran rocea a falar n'asturianu col que vien de fora, ya curien de dirixise a elli nel meyor castellanu que son a llucir (magar que cuasimente nunca nun lo llogren). Muchos pas cuiden que lo meyor pa los fiyos ye fala-yos en castellanu, pues (nel so sistema de valores), nagüen por nun-yos legar la so "llácara" llingüística, que tantes chancies ya desprecios-yos fexo a ellos sufrir. Col asturianu, de xuru, nun serán quién a algamar dalu ascensu social, que sí-yos ye a ufiertar l'emplegu de la llingua "cultu" ya oficial.

L'asturianu ye, en resultancia, una llingua "d'andar per casa", ya tou usu qu'arrelblague penriba talu prexuciú (en casu de ser imaxináu), costitúi una tresgresión que

produz sorpresa o risión. El sentimientu d'*autoodiu llingüísticu* tien una ñidia presencia ente nós (ya ta lligáu a un tresmontoriu d'autoodios que chisquen la personalidá coeutiva de los asturianos, magar que se compensen empara con actitúes "grandonistes" abondo populares). Claro ye, empara, que talu antoodiu y talos prexucios diglósicos foron daqué amenorgaos a lo llargo de los caberos 13 años, pero tamos lloñe de poder dalos por baltaos dafechu.

La ideoloxía "oficial" ya predominante n'Asturies plantega la esistencia n'Asturies d'una mecigaya esllavazada de fales locales, apautándose cola conocida estratexa disgregacionista remanada n'otros llugares tamién. Mesmamente agora, ponse de moda ente dellos sectores influyentes de la nuesa sociedá falar non del "*bable*" o del *asturianu*, sinón de los "*bables*"; ye curioso qu'esta zuna pluralizadora surda agora, cuando'l procesu de dignificación ya normalización del idioma de nueso tien cada vegada más puxu social. Anantía, cuando l'asturianu nun yera dalu "pelligru" a naide nun-y daba perceguera falar del "*bable*" o l'*asturianu*, en singular. Ello ye qu'esta zuna cuaya delles vueltes ente la xente, que se dexa llevar pol enclín de ver meyor les diferencies de conceyu a conceyu (aunque consistan sólo'n dos pallabres estremaes) que la bayura imensa de trazos llingüísticos comunes, fechu que fexo posible la esistencia del términu popular y unitariu d'*asturianu*.

Les ideoloxíes diglósiques remanecíes de los sectores ilustraos de la "bona sociedá" asturiana, presente la llingua asturiana comu un conxuntu de "bables", del que se faen davezu apreciaciones hiperbóliques coles que s'arrodiá la realidá bramente prosaica ya llaceriosa del idioma popular. Pa talos sectores, l'asturianu, más qu'una realidá cotidiana ya una ferramienta de comunicación ya cultura, talo paez un ente simbólicu ya eteriu, lloñe de la vida social (lloñe de la hestoria). Les valoraciones llingüístiques que remanecen d'estos sectores carautericense a comuña por nun ser a ver l'asturianu comu una realidá sociocultural, sinón comu un tipismu o folclorismu qu'ornia la so peculiar visión del país. Dicho d'otra mientre, l'asturianu paez-yos ser un ñiciu peculiar al mesmu nivel que lo ye l'orbayu, la borrina, la sidra, los horros, o'l verde de la pación. Del asturianu lo mesmo pue dicese que ye una "fala melguera", "dolce a les oreyes", "cantariega", "afayaíza pa espresar inxenuos sentimientos", qu'una "fala pataya", "que da risión", "aldegana" y "fea". No fondero, lo importante paez ser xenerar una fraseoloxía de tastu trascendental, en visu a evitar mirar entientes el problema social que la llingua plantega.

Esti comportamientu queda perclaru na creyencia de que "si l'asturianu non morrió llueu de tantos siglos, nun morrerá enxamás". Ya asina, atalantando que la nuesa llingua ye una mena d'entre divín, imortal, desaniciase toa esmolición de concebila comu una *lingua recesiva*, ya d'atopar igües reales a tala situación.

"Dexáila comu ta", aconséyenos de xemes en cuando pa evitar que "profanemos" lo que pa ellos ye poco más que l'arfueyu sagráu, ya pa nós la llingua usual ya'l ñiciu d'identidá del nuesu pueblu.

La dialéutica xerarquizante prestixu / desprestixu, apreciu / despreciu que rixe la visión social de les dos llingües en contautu, remanez, a lo cabero, del procesu sociolóxicu qu'empobina dende sieglos atrás a la castellanización del nuesu país.

En castellanu entró n'Asturies peles clases altes ya ilustraes, que lu acoyeren comu idioma de prestixu escontra la llingua popular autóctona. D'Uviéu (en primer llugar) ya de les villes más importantes (tamién pel so llau), surdió'l puxu castellanizador.

L'emplegu del castellanu frente al asturianu, foi traicionalmente un *ñiciu d'identidá clasista* que s'espeya bien d'ello na lliteratura. Güei esti esquema ye entá válidu dafechu. "*Falar fino*" ye espresión popular qu'equival a "falar en castellanu".

De toes maneres, l'avance del castellanu ente les estayes populares de les ciudaes durante los caberos decenios, fai que güei pa munchos el castellanu seya una realidá "interclasista", magar que nun llograre perselo.

Nun principiu, la introduición del castellanu nes clases altes nun afeutó gota la urbanidá del asturianu. N'otru estadiu —nel que nos atopamos güei— la castellanización entama a afeutar gravemente la presencia del asturianu nes ciudaes, arrexexándolu comu *llingua esclusiva d'aldeganos*.

Pese a too, lo cierto ye que, por más que na aldega ye u meyor se conserva l'usu del asturianu, ello ye que la so presencia viva nes ciudaes ye un factor bramante importante a la hora de plantegase un proyeutu global de recuperación llingüística.

CONCIENCIA LLINGÜÍSTICA N'ASTURIES

Esti importante aspeutu sociollingüísticu hai que lu güeyar dende dos perspeutivas estremaes:

—*la conciencia d'autonomía llingüística* (l'asturianu, ¿ye una llingua autónoma, o un dialeutu del castellanu?)

—*la conciencia d'unidá llingüística* (l'asturianu, ¿atalántase comu una realidá unitaria, o comu un conxuntu desordenáu de fales?)

Tradicionalmente, la filoloxía "oficial" ya'l poder políticu clasificó l'asturianu comu un dialeutu del castellanu, magar reconocer el so orixe direutu a partir del llatín. Ye bien verdá que pa dellos asturianos, la llingua de so ye'n realidá una mena peculiar de falar castellanu, comu pue selo l'andaluz, por exemplu.

Les caberes estadístiques muéstrennos qu'esa conciencia dialeutal nun pue vulgarse comu mayoritaria n'Asturies. L'últimu sondéu (1985) tien esti resultáu: el 72,07% declaren que l'asturianu nun pue identificase comu dialeutu del español, sinón comu *llingua asturiana*. Quiciabes esi altu porcentaxe hebía de relacionase colos efeutos del llabor social de recuperación llingüística.

L'otru llau del asuntu ye pescudar por qué una conciencia llingüística non-dialeutal tan alta, nun cuaya n'actitúes coleutives de reivindicación tan manifiestes comu les esistentes en Vasconia o Cataluña.

So la conciencia unitaria de llingua, yá dixemos daqué ringles enriba. Na mesma encuesta mentada, asoléyase'l siguiente resultáu: el 76,13% noma al “mou de falar de los asturianos” unes vegaes *asturianu* ya otres *bable*. Una ya otra pallabra empléguese'n singular. Nun pue atetuyase al deducir que pa la mayoría de los asturianos, l'asturianu ye una realidá unitaria col so propiu nome, penriba les variedaes locales.

Ye de destacar el fechu de que, n'efectu, son perescases n'Asturies les denominaciones llingüístiques localistes. En xeneral, la xente fala del *asturianu* (o *bable*, anque ye términu d'aniciu eruditu). Ún de Llangréu nun dirá enxamás que “fala llangreanu”; esta espresión nun esiste; dirá que “fala l'asturianu de Llangréu”.

La descomanada diversidá de los “bables”, teoría disgregacionista ya permuncho afalagada ente los sectores castellanizantes militantes, nun igua cola realidá de les encuestes.

LLINGUA YA IDENTIDÁ COLEUTIVA ASTURIANA

Talo que n'otros países —ya al contrario que n'otros— la reivindicación llingüística, n'Asturies, va enxareyada inevitablemente al problema más global de la identidá mesma del pueblu asturianu.

Cuandu a partir del añu 1974 se plantega per fin con toles consecuencies la reivindicación de la llingua, los promotores yeren —ciertamente— una minoría, pero l'acoyida social qu'aquelles primeres propuestes atoparen, xuntao al descomanáu desendolcamientu social que llueu se rexistró, indiquen a les clares que la cuestión llingüística, n'Asturies, nun yera nin ye más qu'un aspeutu dientru'l problemáticu panorama de la identidá hestórica coleutiva de los asturianos. Quiciabes seya talo de dicer que la cuestión llingüística, ente nós, ye un “test” determinante de lo que somos ya queremos ser nel futuru comu pueblu ibéricu ya européu.

La reivindicación sociolingüística plantegóse comu un asuntu de tola sociedá asturiana enxuntu. Naide n'Asturies, nin la xente contrario nin lo favorable al tema, nun pue ñegar que ye asina. Les tremendes polémiques que'l tema levanta de xemes en cuandu, dexen ver ñidiamente que'l tema interésalos a toos: falantes del asturianu o non, xentes de toles clases sociales, de toles ideoloxíes, d'aldega ya de ciudaes, etc.

La definición mesma d'Asturies comu coleutividá hestórica (tema qu'ente nós, d'un mou o otu, plantégase siempre), demostróse qu'atopa un puntu de referencia decisivu na llingua propia de tala coleutividá. La cuasi perfeuta coincidencia ente territorialidá de la llingua ya del pueblu asturianu, ye un factor que contribúi a ello. L'asturianu güei ye un tema que chisca a tol mundu.

Paez claro agora mesmo que'l tema plantegóse a tiempu. Dientru un sieglu, por exemplu, nun sería posible albidrar la ñacencia d'un movimientu social comu ésti; pue camentase que la llingua taría yá tan deteriorada, tan frañida, que malpenes sería a llograr la condición de *problema asturianu*.

El tema, amás, plantegóse güei de talu mou, que pel momentu nun tien torna.

Un efeutu perclaru del desequilibriu sociollingüísticu ye'l que fai que l'asturianu güei seya una *lingua recesiva* frente a la castellana. Realmente, l'allugamientu del asturianu nel esquema diglósicu tuvo de provocar el so retrocesu dende cuantayá, anque selemente. Pue albidrase que, de xuru, hai 100 años l'asturianu (permenos castellanizáu qu'agora) yera la llingua coloquial ya mayoritaria de la xente de les ciudaes, ya que sólo les clases cultivaes emplegaben de cutio'l castellanu. Güei, pela cueta, el castellanu aportó yá a ser la llingua espontania d'una parte de la población urbano.

Xulgamos que'l mayor retrocesu del asturianu habrá rexistrase a lo llargo d'esti sieglu, nes caberes dos xeneraciones. La teunificación de los medios de comunicación, la mayor movilidad social ya l'espoixigue del nivel cultural —ufiertao too ello única-mente'n castellanu— serán los factores qu'entainen col retrocesu del idioma de nueso.

Atalantamos talu retrocesu'n tres aspeutos:

—*Retrocesu demográficu*: cada vegada ye mayor el número de persones qu'escaecen l'emplegu faláu del asturianu, sobre too nes ciudaes.

—*Retrocesu n'ámbitos d'emplegu*: cada vegada ye menor el número d'ámbitos ya circunstancies sociales nos que l'usu del asturianu nun seya consideráu comu una tresgresión a la norma social.

—*Retrocesu del sistema llingüísticu*: cada vegada van escayendo más nel usu faláu aquellos trazos llingüísticos más separaos respeutu del castellanu. Al empar, aumenta'l número d'interferencies castellanes (castellanismos) de toa triba (sobre too nel léxicu).

Estos tres aspeutos del retrocesu del asturianu combinense con otros parámetros:

—*La edá*: les persones más vieyes son les que meyor caltinen l'emplegu de la llingua. La porporción de xente que la escaez ye mayor ente la mocedá.

—*El grau d'instrucción*: les persones más instruyíes asoleyen mayor enclín al abandonu de la llingua.

—*L'hábitat*: el retrocesu del asturianu ye mayor cuantes más urbanizáu seya l'entornu.

Nun estudiu (inéditu) fechu nuna parroquia rural del conceyu urbanu de Xixón, comprébase que'l léxicu asturianu ya'l castellanu preséntense cuasi col mesmu porcentaxe, magar qu'entá l'asturianu supera daqué.

Nun esiste dala constancia de que les muyeres seyan meyores o piores caltenedores del asturianu que los homes.

Otru datu bien interesante, en visu a apreciar el caltenimientu del asturianu, dánoslu la dixebrá ente fastera central d'Asturies (per un llau) y fasteres oriental ya occidental (per otru). Faciendo abstracción de que tales fasteres coinciden coles de los principales macrodialectos asturianos, la nuesa consideranza ye d'otru xeitu.

L'asuntu afáyase'n que'l centru d'Asturies ye'l más urbanizáu, pobláu ya industrializáu. L'asturianu que se fala nes sos viles ya ciudaes ta meciu col castellanu, en

graos diversos. En delles ocasiones al llingüista llevará-y xera clasificar delles menes de fala comu asturianos o comu castellanes; la dubia vien pol hibridismu a qu'aportaren. Pela cueta, nes fasteres oriental ya occidental (más rurales, menos industrializaes), dase un contraste ente villes ya aldega, nel sen de que les villes siéntense comu un hábitat dafechamente opuestu al de l'aldega. Nes sos villes, l'emplegu del asturianu ta arrodiaú de munchos más prexucios que nes villes y ciudaes de la fastera central. En resume, esiste abonda más desinhibición nel usu del asturianu'n Xixón o n'Uviéu, que'n Llubarca o Ribesella.

La tendencia xeneral en toa Asturias muéstranos un retrocesu (lójicu, acordies colos parámetros del nuesu conflictu llingüísticu) del asturianu ya un avance del castellanu. El movimientu de recuperación llingüísticu ya'l fechu de qu'abondes persones unilingües en castellanu tean yá deprendiendo a falar la llingua de nueso (pela so cuenta o'n centros públicos), nun ye que torne la tendencia xeneral, pero sí pue que tea nesti intre amenorgando la rapidez del retrocesu, ya, en tou casu, ufierta perspeutives bones pal futuru. Una afayaiza política llingüística oficial —que nun se descarta nun futuru— podría iguar el problema'n bona midida.

Pel momentu, una xera bramente importante, comu ye'l camudamientu sele de la mentalidá prexuciosa ente la población, yá se tien entamao.

ENTAMU YA DESENDOLCAMIENU DEL PROCESU DE NORMALIZACIÓN LLINGÜÍSTICA N'ASTURIES

Dende'l sieglu XVIII fasta'l XX, diversos inteleutuales (ente ellos Xovellanos), a títulu individual o coleutivu, plantegaren la necesidá de tratar l'asturianu comu una auténtica llingua —la propia d' Asturias—. Xeneralmente, lo que se fexera yera proponer la fechura d'una gramática, un dicionariu ya la fundación d'una institución (Academia) que normalizare l'emplegu escritu. Delles vegaes, ello acompañábase de llamentaciones so los prexucios llingüísticos de los asturianos mesmos.

De toes maneres, tolos proyeutos cayeren en sucu baxeru, porque encontíabense cuasi únicamenten criterios inteleutualistes, nun se plantegando'l problema enxamás en términos sociolóxicos que permitieren emprimar con aiciones concretes. Ello ye que talos proyeutos escosárense'n sí mesmos.

Asina ye que cuando aportamos a metá del sieglu XX, naide nun pon enriba la mesa la existencia d'un conflictu llingüísticu n' Asturias. L'asturianu vese comu un dileutu del castellanu, ensin afondar enforma nel asuntu; cuasi naide nun cultiva la lliteratura, ya los que lo faen (na so mayoría) siguen les pautes d'una lliteratura desprestixada ya dexenerada dafechu, de perbaxa calidá ya fiel a un costumismu d'arrataes llendes, espresáu siempres en versu. Nes escuelas prohíbese o corríxese la espresión n'asturianu. Pero al franquismu nun-y fexo falta tomar especiales midies de represión llingüística: la escayencia ya l'asimilación de la llingua yera yá un fechu asumíu dafechu pol pueblu. Dellos inteleutuales lleguen a asoleyar les sos dubies so la existencia del "bable" asturianu...

La celebración de la "I Asamblea Regional del Bable" (1973), n'Uviéu, fai aconce-

yase a un ensame heteroxeniu de persones que compartien l'interés común del estudiu o cultivu del asturianu. Magar que d'ellí nun surdieren proyeutos d'actuaciones concretes, esti acontecimientu foi'l biltu que dio llugar a la nacencia del grupu "Conceyu Bable", formáu por xente mozo lligao a la Universidá. Esti grupu sorprendió coles sos collaboraciones na revista "Asturias Semanal". Nelles, faciase un emplegu del asturianu que frañía toles convenciones vixentes fasta entós: en prosa, falábase de cualquier tema "seriu" y fuxiase arrémente de los castellanismos qu'apinaben el léxicu, la morfosintaxis ya la fonoloxía. Pero, sobretoo, sopelexábase tou un refileru d'idees nueves so la llingua ya so lo que yera precisu facer ente la so murnia realidá.

Too aquello foi acoyío darréu con munchu entusiasmu por abonda xente; d'entós a agora, el tema de la recuperación llingüística nun dexó enxamás de ser motivu d'alderique'n toles estayes de la nuesa sociedá.

Fonderamente, la reivindicación llingüística, daquella, sofítábase nos siguientes finsos:

1. *Normativización.*

—Normalización ortográfica de la llingua

—Iguadura d'un dicionariu ya una gramática normativos

—Creación d'una Academia de la Llingua Asturiana

2. *Normalización social.*

—Presencia de la llingua na enseñancia, embaxu l'eslogan "Bable nes escueles"

—Presencia del asturianu nos "mass media" (Televisión, Radio, Prensa)

—Igua de la toponimia tradicional emplegada pol pueblu ya castellanizada xabazmente nel usu oficial

—Potenciación de la lliteratura n'asturianu, fuxendo de los prexucios diglósicos que la arrequexaben en determinaos xéneros ya temes.

Arreyao a esti proyeutu, entamárense daquella gran bayura de cursos d'asturianu perdayures, quedando ñidiu l'interés de la xente pola recuperación de la llingua de so. Al mesmu tiempu, los concursos lliterarios floriaren per tolos llaos.

Nestos años rexístrase'l fenómenu de los nuevos asturianufalantes, xente unillingüe'n castellanu qu'entama a emplegar l'idioma, baltando'l prexuciu de que sólo yera auténticu asturianu'l faláu polos aldeganos que lu teníen comu llingua materna.

Dellos periódicos emprimen a asoleyar seiciones fixes n'asturianu, ya lo mesmo faen delles emisores de Radio (aunque siempre pa falar d'Asturies y de la so llingua, lo que plantea una nueva mena d'emplegu diglósicu).

Movimientos artísticos que se fexeron bramente populares, comu'l del "Nuevu Canciu Astur", contribuyeron non sólo a anovar el canciu tradicional, sinón tamién a esparder enforma la conocencia ya usu del idioma, asina comu a popularizar la idea de la so dignificación.

Al empar ya selemente, surdió toa una riestra d'escritores mozos que cortaren pela febra la perprobe imaxe qu'ufiertaben los escritores tradicionales (aunque dellos

d'estos xuniéronse a los pategamientos del nuevu movimientu, integrándose dafechu nelli). Ye abondo con dicer qu'ente 1974 ya 1986 escribiérense más llibros n'asturianu que'n tola hestoria de la llingua. De principiu, naguóse por arreblagar tou prexuciu: cultivu de tolos xéneros (poesía, cuentu, novela, teatru...), cultivu del ensayu, tratamientu de temes referentes a la problemática nacional asturiana, al llau de temes "universales"; traducción d'obres cimere de la lliteratura mundial; etc. La llista d'escriutores asturianos güei ye perestensa. Dellos nomes ye dellos títulos, la crítica apáutase'n xulgalos comu dignos de cualaquier lliteratura de calidá de cualquier país.

Tou esti movimientu cuayó, per otru llau, na ñacencia de los primeros coleutivos nacionalistes, que plantegaben l'asturianismu políticu non sólo'n términos economístes, sinón tamién culturales.

LA SITUACIÓN GÜEI: LLOGROS YA CARENCIES

1) La normalización ortográfica:

Les primeres propuestas formales de normes ortográfiques unificadores, foron les asoleyaes pola asociación "Conceyu Bable" (1978), que daquella yera puntu de referencia obligáu na reivindicación llingüística. Yá aquellos primeres normes foron acertaes pola xeneralidá de los escritores, plantegándose sólo pequeñes discrepancies a la hora de reflexar dellos trazos llingüísticos dialeutales. El criteriu remanáu foi'l de nun s'alloñar abondo del aspeutu ortográficu del castellanu, que ye, a lo cabero, el de les llingües romániques occidentales (usu de les lletres "C", "QU", "GU", "B", "V", "H", etc.); amás, esi criteriu encartiaba cola mesma tradición asturiana.

La regulación del emplegu de los apóstrofes, guiones ya la determinación de les contraiciones, asina comu la escritura de dellos fonemes, foron los aspeutos más peñeraos.

Anguañu, les *Normes Ortográfiques* de l'Academia de la Llingua Asturiana son resptaes ya emplegaes polos escritores, polos enseñantes, polos pocos periodistes qu'escriben na nuesa llingua. Son les normes que s'enseñen nos *Cursos de Llingua pa Enseñantes*. En definitiva, les *Normes Ortográfiques* formen parte del deprendimientu del idioma.

Son les normes nes que tán escritos toles obres lliteraries, los llibros de testu ya de la lliteratura infantil que manexen los rapacinos nes escueles. En cuasi tolos concursos lliterarios, un puntu importante de les bases ye'l que diz que "les obres habrán presentase redautaes acordies coles normes ortográfiques del asturianu". Ya asina, en talos concursos tiense'n cuenta'l criteriu de "correición ortográfica", lo mesmo que nos cursos de deprendimientu ye yá conocíu'l conceutu de "falta ortográfica" cuandu nun hai un seguimientu de la norma.

Mentantu no ortográficu la normativa ye yá una realidá cuasi perfecta, no morfosintáuticu entá non, anque yá hai propuestas granibles ya acertaes. Falta, por embargu, l'asoleyamientu d'una gramática normativa, trabayu que ta yá emprimáu.

Tampocu nun tenemos per agora un *Dicionariu Normativu*; de toes maneres, los

que van saliendo a la cai tenten d'averase a cierta normalización tácita pero efeutiva.

2) L'Academia de la Llingua Asturiana ya la so significación social:

L'Academia de la Llingua Asturiana ñació nel 1981. Nel procesu de recuperación llingüística, ésti ye un finu decisivu. Créose comu institución dependiente de la Conseyería de Cultura del Gobiernu d'Asturies, organismu del que recibe'l sofitu económicu perentemedies d'un presupuestu añal. Varios oxetivos cimeros marquen la xera de l'Academia:

- Normativizar l'asturianu
- Potenciar la so lliteratura
- Esparder el d'aprendimientu del asturianu ente los enseñantes
- Protexer los drechos llingüísticos de los usuarios

L'Academia caltién anguañu varies coleiciones de llibros de creación lliteraria, arriendes del so muérganu oficial, la revista especializada *Lletres Asturianes*, de conteniú llingüísticu, sociollingüísticu, lliterariu ya antropolóxicu.

Un tarrén percultiváu pola Academia ye la espublización de llibros de testu ya de lliteratura infantil, empobinaos a la escolarización.

El *Día de les Lletres Asturianes*, nos meses de mayu, ye puntu de referencia obligáu na reivindicación llingüística.

L'Academia entama pel branu *Cursos d'Asturianu pa Enseñantes*, d'u sal el personal que llueu va llevar l'idioma a les escuelas.

El papel positivu xugáu pola Academia de la Llingua Asturiana foi pergrande. Güei l'Academia ye una institución arrodiaada de munchu prestixu social. Nun pue dubiase que de magar la so fundación, el procesu de recuperación llingüística recibió un gran puxu.

La postura ñidiamente reivindicativa de l'Academia fexo ya fai que —pese a les sos muestres de prudencia— les sos relaciones cola Alministración autonómica pasen per époques tranquiles, siguies d'amarraces más o menos fuertes, qu'amiyen en forma de polémica al home de la cai. Fasta agora, caúna d'estes amarraces finó con llogros significativos pal xorrecer social de la llingua. D'aende remanez, de xuru, gran parte de la so credibilidá social.

3) La llucha pola recuperación de la toponimia popular en llingua asturiana:

De primeres, pescancióse yá que la toponimia popular ye una estaya más de la llingua asturiana, ya, poro, quixo llograse que se-y diere tola so validez oficial.

La práutica oficial n'Asturies foi la de castellanizar por sistema los nomes de llugar. Tolo que mostrare daqué ñiciu d'asturianu, foi desaniciao dafechu de mapes ya lletreros de carretera (salvo esceiciones). Asina, los finales en -U camudárense'n -O ("Caso", de Casu); los finales en -ES, fexérense -AS ("Las Regueras", de Les Regueres); tou topónimu apenzáu per LL- o LL- fexose L- ("Luanco", de Lluanco; "Luarca", de

Llubarca); toa X convirtiéuse'n G o J ("Requejo", de Requexu); tou final en -ÁU o -ÉU, en -ADO ya -EDO ("Loreda", de Lloréu; "El Condado", de El Condáu); etc.

De xemes en cuandu, la castellanización nun aportó a dellos nomes menos importantes dende'l puntu de vista alministrativu (nomes de playes, comu la de Xivares, esmuciérense del enfotu castellanizador ya caltienen el so nome asturianu). Otres ve-gaes, la castellización produxo increíbles adefexos: "Cuesta Espinas" en cuentas de Les Cuestas Pines; "Naranjo de Bulnes", en llugar de Picu Urriellu; "Cudillero", en llugar de Cuideiru; etc.

La reivindicación consistía n'esixir que l'únicu nome oficial fore l'emplegau pola xente, desaniciando'l nome inventáu castellanizante. Nel casu que'l topónimu fore perconoció fora d'Asturies, aconsejábase la denominación bilingüe. Exemplos: Uviéu - Oviedo, Xixón - Gijón; Payares - Pajares; etc.

Cola ñacencia de l'Academia de la Llingua Asturiana, esta esixencia plantegóse entá con más puxu. L'Alministración del Principáu creó entós una Comisión de Toponimia, formada por persones de l'Academia, de la Universidá d'Uviéu ya de la Con-seyería de Cultura (per aquel entós, los lletreros de carretera ya sofrien l'aición "embo-rronadora" entamada por diversos grupos nacionalistes). Del llabor d'esta Comisión, la Conseyería son estos frutos:

—Espublización d'un llibru tituláu *Conceyos y Parroquies d'Asturies*, u figuren los nomes auténticos de los llugares al llau de los castellanos

—Retulación asturiana sólo de delles playes, pero con abondos errores ortográfi-cos ya de tou tipu; en delles ocasiones, los lletreros caltienen el nome castellanu

—Espublización d'un mapa d'Asturies nel que se presente una curiosa mecigaya de retulaciones bilingües

Llueu de tantos años, la ruina política de recuperación toponímica nun llogró en-tá que daqué nome de llugar asturianu fore convertíu n'oficial.

Dellos conceyos (comu'l de Xixón) fexeron llantar a les entraes del conceyu lletre-ru col topónimu bilingüe, pero con calter non oficial, sinón "turísticu". Esi mesmu ayuntamientu, comu'l d'Uviéu ya otros, ñegárense dafechu a la reconocencia oficial de los nomes populares de los sos conceyos.

En resultancia, los nomes oficiales de los llugares d'Asturies siguen ufiertando to-vía güei l'aspeutu de falsificaciones castellanizantes ensin xacú dalu.

4) Emplegu del asturianu nos "mass media":

Güei, l'emplegu del asturianu nos "mass media" oficiales ye'l siguiente:

—Televisión: nun esiste, llueu de ciertu tiempu con un programa selmanal de 5 minutos

—Radio: 10 minutos diarios de resume informativu

Fora l'ámbitu oficial, ha constatare l'emplegu esclusivu o abondosu'n delles emi-sores llibres non comerciales, pero de pocu algame n'audiencia. Asina mesmo, dos

diarios (ún de Xixón ya otru d'Uviéu) espublicen seiciones selmanales n'asturianu.

De nueves nesti casu, la política llingüística oficial fracasó dafechu nel oxetivu de llograr una presencia digna de la nuesa llingua nos "mass media" (oficiales o non). Ciertes sovenciones a daqué periódicu ya l'entamu d'un *Cursu de Llingua pa Periodistes* nun foron a tapecer la falta d'una política ñidia nesti tema.

Too ello esfrónase colo que muestren les caberes encuestes, en cuantes a demanda social nesti sen. Un 42,80% suel lleer les seiciones escrites n'asturianu na prensa; un 56,67% piensen que la televisión ya la radio tendríen d'emplegar l'asturianu.

5) L'asturianu na enseñancia:

Vieyu petite del movimientu sociollingüísticu asturianu, ye quiciabes el tarrén nel que más llogros se fexeron.

De primeres, la postura oficial afitábase na idea d'incluyir la materia de llingua asturiana comu voluntaria ya fora l'horariu escolar, nel capítulu "d'actividaes diverses". Por supuestu, dalu centru escolar nun taba obligáu a enseñar l'asturianu.

Ante les enérxiques protestes de l'Academia (no que cuntó la ruxente polémica que se produxo, ya tamién la denuncia d'estos fechos ante'l Conseyu d'Europa), la Conseyería de Cultura camudó la so postura ya decidió n'escoyer 10 centros pilotos d'E.X.B. per toa Asturias (1984), nos que l'asturianu figura comu materia optativa dientru l'horariu, nos ciclos mediu ya superior.

Arriendes d'esto, nos años siguientes, la enseñancia del asturianu esparidióse a un conxuntu de 54 centros, embaxu les mesmes condiciones, ya siempre que pas ya profesores s'apautaren nello a costa fecha.

Los profesores d'asturianu fórmense (lo meyor que se pue) nos *Cursos de Llingua Asturiana* que l'Academia entama durante'l branu. Ellí reciben el fasta agora únicu certificáu válidu que-yos permite la enseñancia de la llingua.

El perbón llabor de los profesores (persones convencies dafechu de la necesidá social ya pedagóxica del so trabayu), que desendolquen la so xera emburriaos pol aliante de tar derrompiendo un camín fasta agora bravu, fai que'l grau mediu d'aceutación nes escueles supere'l 70% de neños.

Pelo xeneral, la presencia del asturianu nes escueles ye perbién vista pola población: acordies coles caberes encuestes, un 71,80% asoleyen una opinión favorable a tala presencia.

Los rapacinos que s'escolaricen col asturianu, unos tiénelu yá comu llingua materna, mentantu otros non. Unos son de ciudá, ya otros d'aldega.

Les consecuencies sociolóxiques d'esta escolarización entá nun puen persabese, pero sí puen albidrase. De mano, esos rapacinos (en númberu de 5.123) son agora yá los portadores d'una conciencia llingüística perfecta, separtada de tou prexuciú; el so billingüismu (en cuantes a dominiu de los dos idiomas) ye muncho más coordináu que'l de la población común. L'influxu qu'han exercer nes sos cases, ya'n xeneral nel

so entornu social conforme vaiguen xorreciendo ya educándose, será abondo importante.

Pero otru llau, nel cursu 1985-86, creóse na Escuela de Maxisteriu d'Uviéu l'asignatura de *Llingua Asturiana*, con calter optativu ya dientru'l plan d'estudios. La so aceutación fasta'l momentu ye perbona.

De toes maneres, nun s'algamaron tovía —nin hai ñiciu dalu de que s'algamen a curtiu plazu— oxetivos comu éstos:

—Enanchamientu de la escolarización a tolos graos d'E.X.B., emprimando pel ciclu d'aniciu

—Implantación de la materia de llingua asturiana a toles escueles d'Asturies

—Continuación del preprendimientu del asturianu nel B.U.P., de lo qu'entá nun hai nada'n proyeutu

—Creación d'un *Departamentu de Llingua Asturiana* na Universidá d'Uviéu que faiga efeutiva la presencia ellí del nuesu idioma, ya vaiga formando xente capacitao que seya a entamala col estudiu científicu del idioma ya de la so problemática social

—Fechura de nuevos llibros de testu afayaízos pa tolos niveles nos que l'asturianu vaiga teniendo presencia

6) Situación ilegal del asturianu ya política llingüística:

Nes primeres polémiques sol tema llingüísticu, hebo qu'ebrexar abondo pa que calistrare la idea de que l'asturianu ye una llingua románica, ya non una forma dialeutal del castellanu. Aquello llogróse aína, ya les fuercies polítiques ya sociales del nuesu país nun tuvieren problema nesa reconocencia: bien ceu foron ensertando nos sos programes eleutorales un separtáu especial dedicáu a la llingua d'Asturies.

De toes maneres, cuando se redautaba l'Estatutu d'Autonomía d'Asturies, yá hebo de cincase'l tema llingüísticu, los partíos presentes nel primitivu Conseyu Rexonal hubieren de pautar el testu del articulu concretu que facía referencia a ello. Los partíos más drechiegos atetuyaben en reconocer la categoría sociolóxica de *lingua* pal asturianu. Mesmamente, proponíen espresiones en plural de calter disgregador, comu "*variedaes llingüístiques*", "*bables*", etc. El resultáu foi l'actual articulu 4 del Estatutu, que diz:

"Sofítarase'l bable. Daráse puxu al so emplegu, al so espardimientu nos medios de comunicación, ya al so preprendimientu, mirando'n tou casu poles sos variantes ya porque se aprenda llibremente".

Esto ye, l'Estatutu reconoz:

—La esistencia del asturianu, nomáu ellí "bable"

—Les llinies xenerales d'una proteición oficial

L'Estatutu, pela cueta, nun reconoz:

—La so categoría de llingua. Deduzse, entós, que la única llingua qu'esiste n'As-turies ye'l castellanu, nun quedando ñidio qué ye "lo otro".

Al nun se reconocer comu llingua, nun hai posibilidá llegal de reconocer el nuesu bilingüismu, nin de reconocer los drechos de nueso comu usuarios del idioma, nin de tresnar una normativa llegal que regule l'emplegu social de les dos llingües, nin de reconocer l'asturianu comu una de les llingües oficiales d'Asturies, talo que prevé l'artículu 10 de la Constitución Española.

La situación, per otru llau, ye bramente paradóxica. Existe una institución de calter oficial que se noma Academia de la Llingua Asturiana. El Gobiernu Asturianu nun tien l'asturianu comu llingua oficial nos sos documentos ya na so propaganda. Pero, dacuandu, sí espubliza material escritu n'asturianu, ya failo na so forma estándar. Asina, por exemplu, asoleyó una versión asturiana del Estatutu d'Autonomía, ya de xemes en cuandu'n dellos llibros editaos pola Consejería de Cultura apaez l'usu esclusivu d'espresiones comu "Principáu d'Asturies", "Consejería de Cultura", "Serviciu Publicaciones", etc. Habría que camentar, por exemplu, qué validez xurídica tien el testu n'asturianu del Estatutu d'Autonomía, dada la situación de güei.

L'ambigüedá, de toes maneres, españa dacuandu. Delles asociaciones culturales nun foron llegalizaes por presentar los sos estatutos cola redaición únicamente n'asturianu. Daqué trabayador tuvo problemas llaborales cola so empresa pol emplegu de la llingua asturiana. Ya'n servicios públicos comu Correos, tien rexistráose daqué fechu asemeyáu per parte los usuarios.

Nel añu 1985, el Gobiernu Asturianu creó la *Oficina de Política Llingüística*, de mou paeciú a los organismos homónimos d'otres comunidaes autónomes con llingua propia. Lluu de dos años, el facer d'esti organismu foi denunciáu pola Academia de la Llingua comu "maniobra de distraición", nel intre que'l so llabor (edición de cartelles, cursinos, etc.) ye más impresionísticu qu'otra cosa, al nun afondar seriamente nel procesu de normalización social del idioma. La denuncia de l'Academia foi siguida por otres fuerces culturales ya sociales, pues ye opinión abondo esparcida que'l llabor oficial consiste'n tapecer una falta de voluntá política real.

Concretamente, tres aspectos importantes, comu la toponimia, los "mass media" ya la enseñanza queden al debalu, ya nun se-yos ve igua razonable, cuandu con una migaya de voluntá podien llevase darréu.

Si n'otres dómines l'eslogan del movimientu asturianista foi "Bable nes escueles", güei ye'l de "L'Asturianu, Llingua Oficial". Acordies coles caberes estadístiques, un 40,87% de la población quier ver algamáu esi oxetivu. Nesti sen, hai entamada toa una campaña de sensibilización social pa con esti tema. La repuesta oficial ye roceana o ñegativa dafechu a reconece-y al asturianu'l so caráuter oficial xunto col castellanu.

ACABU

N'Asturies algamemos tou un refileru de llogros pal nuesu idioma, qu'hai 13 años nun yeren a albidrase, cenciellamente porque hai 13 años nun había un res, salvo l'emplegu de la llingua por parte los falantes.

Nesti sen, avanzóse. Entá ye permuncho lo que queda por llograr. Ya muncho tamién ye lo que podíamos tener yá. si dende'l poder políticu tuviere baltada la mentali-

dá diglósica tradicional ya s'aperiare una política llingüística con traza.

Nun somos inxenuos respeuto al futuru de la nuesa llingua. A pesar de tolo llograo, l'asturianu ye evidente que ye entá una llingua recesiva, ya tamos lloñe d'allugala nel sitiu que-y correspuende na nuesa sociedá.

La coincidencia de la territorialidá de la llingua cola de la comunidá autónoma; el calter urbanu que tovía caltén l'asturianu; la so presencia lo mesmo na aldega que nes fasteres industrializaes; l'interés que'l tema lleva'n tolos sectores de la sociedá, fasta'l puntu que ye un problema arreyáu direutamente al de la identidá de la nuesa comunidá; el fechu de que'l so deterioru llingüísticu nun aportare a la llacera irrecuperable; el sofitu social que la recuperación llingüística tien ente nós; too ello fai que les perspeutives al futuru tean arrodiaes d'una razonable dosis d'optimismu.

BIBLIOGRAFÍA

a) Trabayos de calter xeneral:

GARCÍA ARIAS, XOSÉ LLUIS: *Llingua y Sociedá Asturiana*, Conceyu Bable, Uviéu 1976 (2.ª edición: Comuña Lliteraria, Xixón 1984).

GARCÍA ARIAS, XOSÉ LLUIS: "Informe sobre la lengua asturiana", *Las lenguas nacionales en el ámbito de la Administración*, Diputación de Valencia, 1979.

GARCÍA ARIAS, XOSÉ LLUIS: "Por qué desaparece el bable", *I Asamblea Regional del Bable*, Ed. Nacional, Madrid, 1980, páxs. 95-104.

GONZÁLEZ-QUEVEDO, ROBERTO: "Antropoloxía del esanicu llingüísticu", *Lletres Asturianas*-8, 1983, páxs. 7-14.

KONVALINKA, NANCY A.: "La situación sociollingüística de Asturias", *Lletres Asturianas*, 16, Uviéu 1985, páxs. 29-65.

SÁNCHEZ VICENTE, XUAN XOSÉ: "Delles ideas pa un estudiu sociolóxicu del bable", *Lletres Asturianas*, 5, Uviéu 1983, páxs. 21-24.

LLERA RAMO, FRANCISCO JOSÉ: "Introducción a la sociología del bable", *Estudios y Trabayos*, II, Uviéu 1979, páxs. 268-284.

CALDEVILLA VEGA, ISMAEL, ET ALII: "Un estudiu sol bilingüismu n'Asturies", *Lletres Asturianas*, 21, Uviéu 1986.

b) Normativización:

Academia de la Llingua Asturiana: *Normes ortográfiques y entamos normativos*. Uviéu 1981 (2.ª edición: 1985).

ANDRÉS, RAMÓN D: "Consideraciones sol bable cultu", *Lletres Asturianas*, 7, Uviéu 1983, páxs. 29-34.

ANDRÉS, RAMÓN D: "Llingua, dialeutu y estándar llingüísticu", *Lletres Asturianas*, 10, Uviéu 1984, páxs. 6-22.

ANDRÉS, RAMÓN D: "Un reblaguín na normativización del asturianu", *Lletres Asturianas*, 18, Uviéu 1985, páxs. 41-53.

Conceyu Bable: *Normes ortográfiques del bable*, Mieres 1978.

c) Situación llegal de la llingua:

LASTRA LÓPEZ, CARLOS: "Discriminación del bable; noticia d'una llarga polémica sol reconocimientu oficial de la llingua asturiana", *Ástura*, 2, Uviéu 1983, páxs. 100-101.

PRINCIPÁU D'ASTURIES: *Estatutu d'Autonomía*, 1981.

RUBIERA TUYA, CARLOS: "L'asturianu: llingua oficial", *Arfueyu*, números 17 ya 18, 1986.

SÁNCHEZ VICENTE, XUAN XOSÉ: "La lengua asturiana y el estatuto de autonomía", *Las lenguas nacionales en el ámbito de la Administración*, Diputación de Valencia, 1979.

d) Llingua ya cultura popular:

ÁLVAREZ, LLUIS XABEL: "Cultura asturiana, cultura universal, llingua", *Lletres Asturianas*, 3, Uviéu 1982, páxs. 4-20.

SÁNCHEZ VICENTE, XUAN XOSÉ: *La cultura popular asturiana: unidá y pluralidá*, Servicio de Publicaciones del Principado de Asturias, Uviéu 1985.

e) Llingua ya nacionalismu:

GARCÍA ARIAS, XOSÉ LLUIS: *Bable y regionalismo*, Conceyu Bable, Uviéu 1975.

FERNANDEZ MCCLINTOCK, J.: "Campos léxicos (desplazamiento semántico y movimiento regionalista)", *Lletres Asturianas*, 18, 1985, páxs. 55-69.

VALCÁRCEL Y BERNALDO DE QUIRÓS, AMELIA ya CAVANILLES NAVIA-OSORIO, RAMÓN: *El nacionalismo asturiano: críticas y propuestas*, Xixón 1979, páxs. 57-75.

VALCÁRCEL Y BERNALDO DE QUIRÓS, AMELIA: "Nacionalismu / Provincianismu", *Lletres Asturianas*, 9, Uviéu 1984, páxs. 6-11.

f) Normalización social ya política llingüística:

ÁLVAREZ, LLUIS XABEL: "La normalización llingüística: cómo y por qué face-la", *Estudios y Trabayos*, II, Uviéu 1979, páxs. 285-292.

Conceyu Bable: *Llingua y Cultura. Propuestas culturales al autogobiernu d' Asturias*, Mieres 1978.

RUBIERA TUYA, CARLOS: "Informe so la llingua asturiana y borrador d'urxencia

pa un programa de normalización llingüística”, *Lletres Asturianas*, 9, Uviéu 1984, páxs. 100-111.

URÍA, JORGE: “Ideología y lengua durante el franquismo: el caso asturiano”, *Lletres Asturianas*, 18, Uviéu 1985, páxs. 25-40.

g) Llingua ya identidá coleutiva:

LLERA RAMO, FRANCISCO JOSÉ: “Identidad colectiva y territorialidad”, *Lletres Asturianas*, 19, Uviéu 1986, páxs. 7-13.

LLERA RAMO, FRANCISCO JOSÉ: “El espacio social de la lengua asturiana”, *Lletres Asturianas*, 22, Uviéu 1986, páxs. 7-16.

h) Sociollingüística ya lliteratura:

RUIZ DE LA PEÑA, ÁLVARO: “Diez años de lliteratura asturiana (1974-1984)”, *Lletres Asturianas*, 9, Uviéu 1986, páxs. 99-107.

RUIZ DE LA PEÑA, ÁLVARO: “La literatura en lengua asturiana: hitos de una frustración”, *Estudios y Trabayos*, II, Uviéu 1979.

RUIZ DE LA PEÑA, ÁLVARO: *Introducción a la literatura asturiana*, Biblioteca Popular Asturiana, 1981.

RAMOS CORRADA, MIGUEL: *Sociedad y literatura bable (1839-1936)*, Silverio Cañada editor, Madrid 1982.

RAMOS CORRADA, MIGUEL: “Canales, recipiendarios y entencionalidá na lliteratura'n llingua asturiana”, *Lletres Asturianas*, 17, Uviéu 1985, páxs. 7-10.

i) Llingua ya movimientu obreru:

BOLADO, JOSÉ: “Atitúes diglósiques exemplares na práutica cultural del movimientu obreru asturianu nos años 20 y 30”, *Lletres Asturianas*, 17, Uviéu 1985, páxs. 11-15.

k) Recuperación toponímica:

Comisión de Toponimia Asturiana: *Conceyos y parroquies d'Asturies - Concejos y parroquias de Asturias*, Servicio de Publicaciones del Principado de Asturias, Uviéu 1985.

l) Encuestes ya trabayos de campu:

ANDRÉS, RAMÓN D: “Encuesta so los conceutos de Bable y Asturianu”, *Lletres Asturianas*, 14, Uviéu 1985, páxs. 21-37.

ANDRÉS, RAMÓN D: *Aspeutos sociollingüísticos de la parroquia de Deva (Xixón)* (tesis doctoral inédita).

S.A.D.E.I.: *Asturias. Primera encuesta regional*, Asturilibros, Uviéu 1979, páxs. 49-84.

S.A.D.E.I.: *Asturias. Segunda encuesta regional*, Servicio de Publicaciones del Principado de Asturias, Uviéu 1984, páxs. 47-80.

S.A.D.E.I.: *Asturias. Tercera encuesta regional*, Servicio de Publicaciones del Principado de Asturias, Uviéu 1987, páxs. 101-226.

MARTÍNEZ ÁLVAREZ, JOSEFINA: *Bable y castellano en el concejo de Oviedo*, Uviéu 1968.

RODRÍGUEZ HEVIA, VICENTE ya GONZÁLEZ-QUEVEDO, ROBERTO: "Encuesta so la realidá llingüística'n L'Entregu y L'Agüeria (Samartín del Rei Aurelio)", *Lletres Asturianas*, 22, Uviéu 1986, páxs. 123-126.